

PENSUM 5: IN MISSIONARI SVIZZER TAR ILS LAKOTAS

**NUS
ED ILS AUTERS**

DAL PREGIUDIZI
AL RASSISSEM

Elavura ils suandants pensums en tia gruppa:

- Legiai il text. Avri suentar la pagina-web inditgada sutvart che descriva la vita da Martin Marty e sias activitads. Reparti la lectura dals singuls chapitels sin vossa gruppa. Mintga gruppa resumescha curta-main il chapitel legì. Tschertgai silsuentar en ils texts las passaschas che documenteschan la vista degradanta u discriminanta sin ils Lakotas indigens e nudai pertge che vos vesais quai uschia.
- Creai en la gruppa in placat, cun il qual vos raquintais questa istorgia al rest da la classa.

Martin Marty, in «missionari d'Indians» svizzer

L'onn 1860 ha la claustra benedictina da Nossadunnaun tramess il giuven pader Martin Marty en l'USA. Sis onns avant aveva la claustra fundà là ina chasa affiliada. Ella dueva servir sco lieu da refugi per ils paders da Nossadunnaun che n'eran betg segirs, sche lur chasa-mamma en Svizra vegnia bainprest scumandada. Ultra da quai vulevan ils paders derasar la cardientscha catolica en l'USA. Perquai che la fundaziun da la claustra era vegnida en difficultads finanzialas, dueva Martin Marty procurar là per urden.

Quai ha el era fatg cun success. Ma il 1876 è Martin Marty sa decidì da remetter ses uffizi e da bandunar la claustra da Son Meinrad. El è suandà il clom dal Bureau of Catholic Indian Mission ed ha surpiglià ina nova incumbensa sco «missionari d'Indians» a Standing Rock, South Dakota. Energicamain ha el cumenzà a convertir ils Lakotas al cristianissem ed ad educar els a burgais «civilisads».

La vita da Martin Marty e sias activitads è descrittas en la suandanta contribuziun:

<https://www.swissinfo.ch/ger/kultur/handlanger-des-amerikanischen-ethnozids-/46767796>

PENSUM 6: ZOOS UMANS

**NUS
ED ILS AUTERS**

DAL PREGIUDIZI
AL RASSISSEM

Elavurai en vossa gruppa ils suandants pensums:

- Legiai il text sin la proxima pagina e marcai las pli impurtantas constataziuns en connex cun il rassissem.
- Guardai la fotografia d'in zoo uman e legiai il text explicativ en la contribuziun davart l'onn 1887:
- Creai en la gruppa in placat, cun il qual vus raquintais questa istorgia al rest da la classa.

<https://migrationsgeschichte.ch/1848-1914-schweiz-wird-einwanderungsland?teaser-Home=1153&teaserIndex=1&firstId=1148>

«Colonias» numnan ins territoris ordaifer l'Europa che stevan sut il reschim d'in u da plirs pajais. La Svizra n'aveva naginas colonias – auter che la gronda part dals stadis da l'Europa dal Vest (Gronda Britannia, Frantscha, Belgia, Pajais Bass, Spagna, etc.). Bleras Svizras e blers Svizzers èn dentant stads participads a la colonisaziun da territoris en l'Africa, l'America dal Nord e dal Sid u en l'Australia. En las colonias eran els survegliaders da plantaschas, schuldads, missiunaris (damai spirituals e plevons) u sa partecipavan al commerzi cun sclavs e cun products cultivads da sclavs sco café, cacao, zutger e mangola. Quests products fin là nunenconuschents han contribuì a la prosperitad da las industrias svizras. Quellas profitavan da las pussanzas colonialas che regevan las colonias e construivan viafiers e ports en favur dal commerzi.

L'explotaziun da las colonias han ins giustifitgà cun ideologias rassisticas. Ils pievels ordaifer l'Europa valevan sco nuncivilisads, tgutgs, da nausch character e biologicamain inferiurs – ina vista che vegniva rinforzada da lez temp era da la scienza e da la Baselgia.

Questa scienza, ma er ils raquints da las Svizras e dals Svizzers ch'eran stads en las colonias, transmettevan stereotips, pregiudizis ed opiniuns rassisticas davart las abitantas ed ils abitants da las colonias che han consequenzas fin oz. Quests stereotips èn vegnids rinforzads cun las exposiziuns colonialas (zoos umans) en las citads da Basilea, Turitg u Friburg. Da quai dattan perditga placats enconuschents: l'onn 1956 ha il Circus Knie fatg reclama cun preschentaziuns ed exposiziuns d'animals e d'umans d'origin «exotic». Dal 19avel fin la mesadad dal 20avel tschientaner èn millis dunnas, umens ed uffants da pajais che valevan sco exotics vegnids preschentads en messas ed exposiziuns mundialas en l'Europa e l'America. La finamira da quests zoos umans era da mussar las caracteristicas corporalas e la moda da viver da quests umans davant culissas creadas aposta per quest intent. Milliuns persunas da pel alva èn idas a guardar ils zoos umans ed han uschia rinforzà lur imaginaziuns – che existan fin oz en nossa societad – da l'African, l'Asiat u l'American indigen «selvadi», sutsviluppà, nuncivilisà.

A las visitadras ed als visitaders dev'ins da crair ch'els possian emprender d'enconuscher il mintgadi da quests pievels esters en ils zoos umans. En vardad dentant eran questas activitads tuttas inscenadas (far frizzas, far chanasters, schumbrar e sautar tuttadi, etc.) ed era la vestgadira u il conturn (p.ex. il «vitg african»). Las estras ed ils esters stuevan far quai ch'ils organisaturs avevan cumandà ad els e n'avevan nagin dretg da cundecider. La finamira era da preschentar las persunas estras a moda uschè selvadia, primitiva e differenta sco pussaivel.

Ils scenziads europeics da lur vart nizzegiavan questas inscenaziuns per basar sin ellas lur lavurs ed «enconuschientschas scientificas». En il 19avel fin la mesadad dal 20avel tschientaner ha la scienza empruvà adina pli savens da cumprovar cun agid da teorias da las razzas che

- umans da l'entir mund sa laschian reparter en differentas razzas;
- la «razza alva» stettia adina il pli sisum;
- l'inferiuradad da las autras razzas sa basia sin características biologicas e geneticas (p.ex. furma da la chavazza).

Cun las «enconuschientschas» acquistadas en quella moda giustifitgav'ins silsunter il cumportament brutal e sprepschant da las pussanzas europeicas envers ils umans en las colonias. Ils «auters» vegnivan «deumanisads» per laschar parair main condemnabel l'agen cumportament.

Ils zoos umans avevan damai ina rolla traidubla:

1. persvader la populaziun (svizra) da la primitivitat ed uschia da l'inferiuradad dals umans exponids;
2. surdar sistematicamain ils corps morts dals numerus commembers da la turnea a la «scienza da las razzas» che empruvava da cumprovar sias teorias;
3. propagar ils resultats sco «enconuschientschas scientificas» cun agid da placats da reclama per giustifitgar sin plaun politic e social l'explotaziun dals umans en las colonias.

Per part sa basond sin: Scola auta da pedagogia Berna, «Völkerschauen und Rassismus, Ideenset postkoloniale Schweiz»

<https://www.phbern.ch/dienstleistungen/unterrichtsmidien/ideenset-postkoloniale-schweiz/voelkerschauen-und-rassismus>

(consultà ils 13-01-2023)

PENSUM 7: ZOOS UMANS (PENSUM SUPPLEMENTAR)

**NUS
ED ILS AUTERS**

DAL PREGIUDIZI
AL RASSISSEM

Elavurai en vossa gruppa ils suandants pensums:

- As imaginai co che quai fiss, sch'ins engaschass vus cun empermischuns falladas da far «da Svizzer» u «da Svizra» en in pajais lontan. Ma en vardad tegness ins vus là en fermanza e vus stuessas star mintga di sin tribuna sut cundiziuns extrem difficilas ed as laschar gaffernar e beffegiar da tschients umans mirveglius. Ti e bliers auters da tia gruppa fissas malsauns, mintga pèr emnas muriss insatgi d'ina malsogna nunenconuschenta.
- As imaginai en pli che vus stuessas represchentar intgins dals stereotips tipics davart las Svizras ed ils Svizzers. Tgenins fissan quai? Legiai era la poesia dad Eugen Gomringer e forsa as vegnan endament ulteriurs u auters stereotips?

Las Svizras ed ils Svizzers ...

... han adina cun els in cuntè da satg.
... na san betg discurren bain tudestg.
... mangian gugent tschigulatta e chaschiel.
... èn exacts e corrects.
... èn ritgs.
... èn bornads, lungurus, pedantics.
... van tuts cun skis.
... èn neutrals – envers mintga tema.
... discurren adina en il cundiziunal:
«Jau avess gugent il menu 1 ...»

... èn plaunischems – surtut cun discurren.
... fan da mintga pled in diminutiv
(fidelin, uffantin, stortin, Gionin, Babina, ...)
... èn reservads.
... na discurren betg sur da daners.
... èn ranvers.
... èn adina punctuals.
... sa vestgeschan mal.
... èn fidads.

Funtaunas

<https://suissebook.ch/de/11-vorurteile-die-deutsche-gegenueber-den-schweizern-haben-2/886953>
<https://www.youtube.com/watch?v=HKMCtHRm61Y>

Poesia dad Eugen Gomringer: schwiizer

**luege
aaluege
zueluege**

**nöd rede
sicher sii
nu luege**

**nüd znäch
nu vu wiitem
ruig bliibe**

**schwiizer sii
schwizer bliibe
nu luege**

Funtauna

<http://www.planetlyrik.de/eugen-gomringer-und-walter-jens-zu-eugen-gomringers-gedicht-schwiizer/2021/05/>

(13-01-2023)

- Discutai en vossa gruppa ils stereotips davart las Svizras ed ils Svizzers e ponderai communablamain co che vus preschentassas quests stereotips. Nudai u dissegnai els sin in placat.
- Discutai e descrivai en vossa gruppa co che vus as sentissas en questa situaziun. Nudai quai sin il placat.
- Discutai en vossa gruppa tge che vus pensassas da las personas mirvegliusas. Nudai era quai sin il placat.

PENSUM 8A: UFFANTS DA LA VIA

**NUS
ED ILS AUTERS**

DAL PREGIUDIZI
AL RASSISSEM

Fegl da lavur per il stgalim secundar I

Tranter il 1926 ed il 1972 han ins prendì davent a geniturs jenics en tut passa 600 uffants cun la finamira d'extinguer (eliminar) la cultura d'ina gruppa da la populaziun che valeva sco inferiura. Sin cumond da las autoritads e cun

agid da la Pro Juventute èn ils uffants vegnids piazzads en famiglias da tgira, chasas d'uffants, instituziuns psichiatricas u praschuns. Ils blers dad els n'han mai pli chattà la via enavos en lur famiglias.

Legiai l'introducziun survart ed il text sin la suandanta pagina davart la vita dad Ursula Kollegger (Ursula Waser). Respondai alura en la gruppa a las suandantas dumondas:

- Pertge han ins prendì davent Ursula da la mamma, cura ch'ella era ina mattina?
- Quants onns aveva ella, cura ch'ins ha prendì davent ella da la mamma?
- Pertge n'ha la mamma pudì avair nagin contact cun ella?
- Pertge ha Ursula empruvà da scappar da la chasa d'uffants?
- Sco matta giuvna po Ursula alura tuttina abitar tar sia mamma. Pertge è ella vegnida suenter curt temp en la partiziun serrada d'ina chasa da correcziun?
- Quants onns aveva Ursula Kollegger, cura ch'ella ha pudì bandunar la chasa da correcziun?
- Pertge vul ella far publica sia istorgia?

Creai in placat davart l'uffanza e la giuventetgna dad Ursula Kollegger. Sin la pagina-web sutvart chattais vus ina fotografia dad ella che vus pudais stampar. Là ha ella num Ursula Waser, perquai ch'ella ha maridà pli tard e midà il num. N'emblidai betg dad argumentar pertge che Ursula è daventada victima da pregiudizis e rassissem!

<https://blog.nationalmuseum.ch/2022/10/kinder-der-landstrasse/>

La vita d'in «uffant da la via»

L'onn 1972 nascha Ursula Kollegger a Rüti en il chantun da Turgovia. Sia mamma n'è betg maridada. Ed ella è ina «Jenica». Ils Jenics n'avevan savens betg in lieu da domicil stabil e viaggiavan tras la Svizra per chattar lavur en lur mastergns tradiziunals. Anc da quel temp valeva questa cuminanza sco inferiura. Ins carteva che tut ils Jenics sajan vagabunds, pia laders e murdieus viagiants.

Cura che Ursula Kollegger aveva in mez onn, han ins prendì davent ella da sia mamma e piazzà ella en ina chasa d'uffants a Schlarigna. Là è ella creschida si ed ida a scola. Sia mamma e ses parents na dastgavan avair nagin contact cun ella, perquai ch'ins vuleva distatgar la mattina cumpletmain da la cultura jenica. Ursula na saveva nagut da quai ed ha empruvà pliras giadas da scappar or da la chasa d'uffants per returnar tar sia mamma. En in rapport scriva la chasa d'uffants: «In temp ha ella empruvà da scappar da nus e nus ans avain ditg che quai stoppia esser en il sang, pertge che nus avain stuì vegnir detg severs fin che quai ha chalà». Quai vul dir che Ursula vegniva chastiada per sias emprovas da scappar. Insacura ha ella acceptà ses destin. Pli tard ha ella ditg: «Jau hai pensà che tuts m'hajan abandonà.»

Pir sco matta giuvna ha Ursula alura tuttina pudì returnar tar sia mamma – almain per in curt temp. Cun 13 onns vegn ella violada da ses aug e dal padraister. La conseguenza: la mamma la stgatscha davent ed ella vegn il 1966 en la partiziun serrada da la chasa da correcziun «Zum Guten Hirten» ad Altstätten (SG). Ina «chasa da correcziun serrada» è ina praschun per delinquents juvenils. Là ha ella fatg in emprendissadi ed ha pudì bandunar la chasa pir suenter la finiziun da quel l'onn 1971. Pli tard ha ella maridà ed ha num oz Ursula Waser.

Fin oz ston Ursula Waser e dieschmillis persunas pertutgadas da mesiras repressivas per motivs da provediment viver cun il fatg ch'il stadi e la societad han violà lur basegns fundamentals. Era sche l'analisa scientifica da quest chapitel nunglorius da l'istorgia svizra ha cumenzà gia avant intgin temp, vegnan anc adina a la glisch novs cas e detagls trists. Ursula Waser s'engascha dapi decennis instancablmain per sia finamira che era la rolla da la justia vegnia examinada. Perquai tematisescha ella er adina puspè ses passà dolorus.

PENSUM 8B: UFFANTS DA LA VIA

**NUS
ED ILS AUTERS**

DAL PREGIUDIZI
AL RASSISSEM

Fegl da lavur per il stgalim secundar II

Tranter il 1926 ed il 1972 han ins prendì davent a geniturs jenics en tut passa 600 uffants cun la finamira d'extinguer (eliminar) la cultura d'ina grupp da la populaziun che valeva sco inferiura. Per cumond da las autoritads e cun agid da la Pro Juventute èn ils uffants vegnids piazzads en famiglias da tgira, chasas d'uffants, instituziuns psichiatricas u praschuns. Ils blers dad els n'han mai pli chattà la via enavos en lur famiglias.

Als Jenics reproschav'ins «vaganitad». Il term per quest fatg penal derivava da «vagabunds» e signifitava laders, cugliuns e murdieus viagiants. Ultra da quai diagnostigavan medis sco il psichiater grischun Johann Joseph Jörger «vaganitad» sco sviaziun e malsogna ertada.

<https://blog.nationalmuseum.ch/2022/10/kinder-der-landstrasse/>

Faschai duas gruppas. Ina grupp legia il text dal blog sin la pagina-web dal Museum naziunal svizzer davart la vita dad Ursula Kollegger/Waser ed al resumescha. L'otra grupp guarda il film che vegn mussà là e resumescha il cuntegn.

As tschentai suenter ensemen, discutai las suandantas dumondas e nudai las respostas:

- Durant tge onns è vegnida realisada l'acziun «Uffants da la via»?
- Tgeninas eran las basas legalas da l'acziun?
- Tge finamiras aveva l'acziun? Co è ella vegnida giustifitgada?
- Co veseva ora la realitad da las personas pertutgadas?
- Quant enavant è l'acziun stada rassistica?

Creai in placat davart ils «Uffants da la via», cun il qual vus declerai l'acziun al rest da la classa.